

A MŰVELŐDÉSI OTTHONOK SZEREPE AZ ÖNIGAZGATÁSI ALAPON SZERVEZETT KULTÚRÁBAN*

VARGA LÁSZLÓ

Legyen szabad megjegyeznem, hogy a Jugoszláviai Műépítészek Szövetsége valóban a legalkalmasabb pillanatot választotta arra, hogy vitát szervezzen a művelődési otthonok szerepéről. A legalkalmasabb időpontot, mivel szocialista öngazgatású társadalmunkban — a kultúrának a társult munka rendszerébe való beépülése révén — mind egyértelműbben jut kifejezésre a kultúra forradalmi és felszabadító jellege, s a művelődés egyre kifejezettebben tér vissza önnön forrásához, a munkához és az emberhez. Fokozatosan túlhaladjuk azokat a nézeteket, melyek szerint a kultúra a művelődési értékek összessége, a művelődési javak tárháza csupán. A JKSZ X. kongresszusa, az új alkotmány meghozatala után létrejött társadalmi-gazdasági és művelődési-politikai viszonyok közepette egyre inkább világossá válik, hogy a kultúra nem korlátozódhat tovább csupán az intézmények szintjére, nem jelentheti csupán a múltbeli és a jelenlegi kulturális értékek egybegyűjtött és felhalmozott összességét, hanem át meg át kell szőnie a dolgozó mindennapi életét, egész lényét, ténykedését, egyszerűen az ember életmódjává kell, hogy válljon. Ha így tekintünk a kultúrára, akkor kétségtelen tényként kell elkönyvelnünk, hogy a művelődési otthonok a művelődési alkotótevékenység alapját képezik.

Hogy a művelődési otthonok milyen mértékben tudják betölteni a szocialista öngazgatású társadalmunk művelődéspolitikai célkitűzéseiből eredő feladatokat, nevezetesen azt, hogy a művelődést egészében visszaszármasztassák a dolgozóknak, az — a művelődési otthonok cselekvési programjának az irányvételén túl — igen nagy mértékben függ az objektumok létrehozóitól, az építészektől is. A műépítészek, a tervezők és az építkezés kivitelezői természetesen nem lehelhetnek életet ezekbe a létesítményekbe, munkájukkal azonban nagyban hozzájárulhatnak ahhoz,

* A kumroveci politikai iskola hallgatóinak tartott előadás.

hogy a művelődési otthonok maradéktalanul betölthessék szerepüket. Bizton állíthatjuk, hogy e téren nem kis feladat hárul az építészetre. A létesítmény megalkotójának tisztán kell látnia az objektum társadalmi és művelődési funkcióját, fel kell ismernie azt a tényt, hogy amit alkot, annak többnek kell lennie a művelődési javak egyszerű tárházánál. S ha az ilyen látásmód megfelelő, ihletett alkotóerővel párosul, akkor a művelődési otthon mindenképpen eleget tud tenni rendeltetésének, s a tömeges alkotótevékenység gócpontjává válik, amelyben ugyanakkor a művelődési javak minden ember számára hozzáférhetővé válnak.

A kultúra forradalmi és felszabadító funkciójának érvényre jutása, a művelődésnek a munkához és az emberhez való visszaszármasztatása alapjában véve attól függ, hogy milyen mértékben ismertük fel annak szükségességét, hogy művelődési politikánk súlypontját az intézmények pusztá pártfoglalásának szintjéről a dolgozók művelődési igényeinek a kielégítésére helyezzük át, illetve milyen mértékben tudunk oda hatni, hogy a kultúra tényleges hatósugarán eddig kívül rekesztett dolgozó a művelődési tevékenység aktív részesévé, a kultúra szubjektumává váljon.

S ha kiállunk e mellett az elv mellett, ha tevékenységünkkel következetesen arra törekszünk, hogy a kultúra magvát az intézmények pusztá fenntartása helyett az ember valóságos művelődési igénye képezze, állásfoglalásunkkal máris három olyan alapelv valóra váltása mellett köteleztük el magunkat, melyek alapjaiban határozzák meg az emberközpontú kultúráért folyó harcot. Az első ezek közül az, hogy az egyén maga határozza meg művelődési igényeit és ezek kielégítési módját. A társult munka és az öngazgatói érdekek alapján történő társulás rendszerében alapjában véve erre megvannak a feltételek.

Az emberközpontú kultúra létrehozásának másik alapelve az egyén alkotói képességének a továbbfejlesztése. Nem véletlenül említettem itt az egyén alkotóképességét és ennek fejlesztését, s nem korlátozódom csupán a kivételes tehetséggű egyének ihletett alkotótevékenységére. Szocialista öngazgatású társadalmunknak múlhatatlan igénye, hogy a művelődési javakat és értékeket a művelődési élet valóságos szubjektumai, a társadalom minden tagja saját erőfeszítése révén tegye magáévá, más szóval: az egyén életét, tudatát, teljes lényét olyan értékeknek kell átszöniük, melyeknek létrehozásában, illetve fedezésében maga az egyén is teljes lényével részt vesz, tehát nem kívülről erőszakolták rá. Ennek az elvnek a valóra váltása céljából szükség van arra, hogy felébredjünk az egyénben szunnyadó, még motiválatlan igényeket, mindazt, ami még nem emelkedett a tudatos cselekvés és életmód szintjére. Régi igazság — a marxisták fogalmazták meg a legpontosabban —, hogy az ember saját erőfeszítései révén fejlődik leglendületesebben, leggyorsabban. E tényt alapul véve művelődéspolitikánkat olyan irányban kell továbbfejlesztetni, hogy lehetővé váljon az olyan helyzetek megteremtése, amelyek állandó erőfeszítések kifejtésére s ezzel egyidőben az alkotóképességek kibontakozására készítetik az egyént.

Az ember — a szó legigazabb értelmében — ily módon válik teljes emberré, érett öngazgatóvá. A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy egész társadalmunk, és művelődéspolitikánk külön is, nem véletlenül karolta fel a művelődési és a művészeti öntevékenységet, az amatőrizmust, s az sem véletlen, hogy olyan távlatokat biztosított számára, melyek lényegesen túlszárnyalják az unalomból vagy kedvtelésből végzett tevékenység kereteit.

A harmadik alapelv, amelyről manapság igen sok szó esik, hogy az értéket általában, korunk művelődési értékeit pedig külön is hozzáférhetővé kell tenni a dolgozók számára. Ez az elv arra hivatott, hogy leoldja az osztálytársadalom által létrehozott korlátokat, felszámolja az elitizmust és a bürokrácia álszent kultúraindatát, s a kultúra eddigi szentélyeit a tényleges emberi tartalmak elsajátításának a színhelyévé varázsolja.

Művelődéspolitikánknak az ember önmagára ismerésével és az emberközpontú kultúra létrehozásával kapcsolatos, fentebb vázolt három alapelve közül az utóbbi kettő nagyobbára éppen a művelődési otthonokban juttatható érvényre. A művelődési érdek meghatározása, valamint a valóságos művelődési igényeket kielégítő programról való döntés joga visszavonhatatlanul a társult munka-szervezetben, a helyi közösségben és a művelődési öngazgatási érdekközösségben társuló dolgozót illeti meg. E tekintetben túl vagyunk már az első lépéseken: megteremtettük azt a történelmi és társadalmi keretet, a tényleges távlatokat és a közvetlen akcióhoz szükséges feltételeket, melyek révén ez az elv életre kelhet.

A művelődési öntevékenység kibontakoztatása, illetve a művelődési értékek közkinccsé tétele viszont elsősorban a helyi közösségek, a társult munka-szervezetek és a községek szintjén lényegileg összefügg a művelődési otthonok tevékenységi programjának az irányvételével, valamint a létesítmények nyújtotta térbeli és egyéb lehetőségekkel.

S éppen ennek kapcsán merül fel a művelődési otthonok mibenlétének a kérdése, pontosabban az, hogy milyen szerepet töltenek be ezek a létesítmények az öngazgatási alapokra épülő művelődési életben.

Nálunk is, máshol is sok szó esett erről, sokan megpróbálkoztak a művelődési otthonok rendeltetésének és a bennük folyó tevékenység alapvető tartalmának a tömör meghatározásával.

André Malraux, De Gaulle művelődéspolitikájának a megalapozója 1966-ban, a francia parlament előtt, a művelődési otthonok építésére vonatkozó nemzeti programot indokolva egyebek között a következőket mondotta: „A művelődési otthonnak vallás nélküli templommá kell válnia, olyan helyé, ahol az emberi jószág találkozik az emberrel.”

Egy másik író — Európa másik részében — egy egyszerű művelődési otthon megnyitásakor azt mondotta, hogy a látogatóknak a világot kell ide behozniuk s kivinniük innen: mindazt, ami szép, jó, nemes; lényegében mindazt, ami az ember számára értéket képvisel.

Olyan érdekes megjegyzések ezek, melyek a művelődési otthonok jellegét és rendeltetését illetően mindenképpen figyelemreméltóak.

Ide kívánczik azonban egy másik gondolatsor is.

Leninről azt tartják, hogy a művelődéspolitikában — és általában az emberekhez való viszonyulásában — félmegoldásokat nem ismerő, látszatra szinte könnyörtelen ember volt. A kispolgári tompaság, opportunizmus és életfelfogás elleni harcban állhatatos következetességgel buzdította polgártársait arra, hogy ne békéljenek meg szokásos életmódjukkal. A kispolgár alapvető igénye viszont — amint azt annak idején Makszim Gorkij is megfogalmazta —, hogy senki és semmi se zökkentse ki megszokott életmódjából.

Mindezt figyelembe véve, a művelődési otthonok rendeltetésének a vizsgálatakor éppen Lenin és szocialista öngazgatású társadalmunk művelődésfelfogásából indulhatunk ki. Nevezetesen, a művelődési otthon az a hely, ahol az ember saját erőfeszítésével a maga örömeire serkenti önmagát, hogy másképpen éljen, mint ahogyan azt eddig megszokta.

A művelődési otthonok rendeltetésének és tipológiájának a meghatározása természetesen nem lehet egyértelmű. Ez ugyanis számos tényezőtől függ: a település jellegétől, nagyságától, földrajzi és egyéb helyzetétől, a településen belüli művelődési intézmények hálózatától, pontosabban attól, hogy van-e más ilyen jellegű intézmény, pl. színház, múzeum, képtár, munkás- illetve népegyetem, könyvtár, könyvkölcsönző és olvasóterem stb.

A művelődési otthon — mint intézmény és mint létesítmény — jellegének és rendeltetésének a meghatározásakor tehát számos körülményt kell figyelembe venni. E témákról beszélve feltétlenül szólnunk kell néhány olyan tényezőről, melyek esetenként még a programtevékenység irányvételét is befolyásolják, sőt határt szabnak annak.

1. A művelődési otthonokat joggal a legjelentősebb művelődési intézmények között tartjuk számon. Természetszerűleg adódik a tény: az otthonok szerepét, feladatát a helyi közösségekben, illetve a község területén működő művelődési intézmények száma és jellege lényegesen befolyásolja. Ha a művelődési otthonon kívül még számos kultúrintézmény működik az adott területen, akkor a művelődési, oktatói és nevelési célokat nyilvánvalóan együttműködve, az egyéb művelődési intézmények jellegét figyelembe véve kell meghatározni. Más szóval: a helyi közösségben, illetve a község területén működő művelődési intézményeknek szoros kapcsolatban kell állniuk egymással, programjaik révén kölcsönösen ki kell egészíteniük egymást. Ennek a kölcsönös egymásrautaltságnak az építészeti vonatkozásokban is kifejezésre kell jutnia. Az építészeti megoldásoknak tükrözniük kell továbbá az objektum rendeltetését, nevezetesen azt, hogy a művelődési intézmény olyan hely, ahol a dolgozó mint a kultúra szubjektuma közvetlen, célirányos tevékenységet fejt ki.

2. A művelődési otthonok esetében építészeti szempontból nem mel-

lékes tény, hogy az objektum — alapvető művelődési célokat kielégítő funkcióján kívül — milyen rendeltetésnek tesz még eleget. Sok esetben például a helyi közösség társadalmi-politikai igényeit is (évi közgyűlések, különféle értekezletek, évfordulók megünneplése, sorozás stb.) ezekben az objektumokban elégíti ki, de gyakran itt kell teremteni lehetőséget egyéb hivatásos művelődési és művészeti intézmények és társulatok működésére, fellépésére és vendég szereplésére is (könyvtár, színház, képzőművészeti csoport, mozi, esztrád- és artistatársulatok stb.).

3. A művelődési otthon funkcióját igen nagy mértékben határozza meg a település típusa is. Azokban a kisebb helységekben és helyi közösségekben, illetve a fejletlen községekben például, ahol — a mozin, színházon és hasonló általános társadalmi igényeket kielégítő intézményen kívül — nincsenek szakosított művelődési intézmények, a művelődési otthonok tevékenysége természetesen sokrétűbb, és gyakoribb az együttműködés más települések, illetve községek megfelelő intézményeivel.

A kisebb helyi közösségekben, illetve a művelődési szempontból elmaradottaknak tekinthető községekben elvben az általános iskola is betöltheti a művelődési otthon szerepét (könyvtár, oktatói-nevelői tevékenység, művelődési öntevékenység, a hivatásos művelődési intézményekkel, múzeumokkal, képtárakkal való együttműködés stb.). Ilyen esetben az általános iskola társultmunka-alapszervezetét képesíteni kell az ilyen feladatok végzésére, s az egész munkaszervezetet be kell vonni a művelődési önzagatási érdekközösség munkájába. Mindezt természetesen figyelembe kell venni az általános iskola épületének a tervezésekor is.

A nagyobb településekben, különösen pedig a községi székhely területén működő helyi közösségekben és társultmunka-alapszervezetekben, továbbá azokban a nagyobb városokban, ahol a művelődési intézmények tevékenysége sokrétűbb, szükség mutatkozik a művelődési otthon tevékenységi tervének a fokozottabb differenciálására, valamint ennek az egyéb művelődési intézmények programjával való egybehangolására. Különösen érvényes ez a vegyes nemzetiségű területekre, ahol sok esetben éppen az együttműködés — esetenként a községen kívüli intézményekkel való együttműködés — révén válik lehetővé a lakosság művelődési igényeinek a teljesebb kielégítése.

4. A művelődési otthonok elsősorban helyi jellegű intézmények. Ténykedési területük eszmei vonatkozásait, a tevékenység céljait, formáit és hatósugarát alapján véve művelődéspolitikánk általános célkitűzése határozza meg. E szempontból, s természetesen a létesítmény tervezése szempontjából is, döntő fontosságúak még az alábbi tényezők: a település jellege (város, külváros, átmeneti jellegű település, falu), a gazdasági fejlettsége és szerkezete, a lakosság szociális összetétele, az egyes társadalmi rétegek érdeklődési köre és általános műveltségi szintje, a művelődési hagyományok, az örökölt tényezők és a szokások, a különféle művelődési

intézményekkel és szervezetekkel való együttműködés lehetősége (az érdeklődéssel és a szükségletekkel összhangban).

5. A művelődési otthonok munkája — célkitűzésük és tevékenységük alapelveiből eredően — akciójellegű. Ebből következik, hogy a tevékenység jellege, formája és tartalma a művelődési otthonok tevékenységét igénylő kisebb és nagyobb közösségek szervezett együttműködésének a függvénye. Helyzetadottság következtében (gyakran megtörténik azonban, hogy szubjektív tényezők is közrejátszanak) esetenként egy-egy tevékenységi forma, nemritkán az ifjúsági tevékenység, dominál.

Mindezt azért mondtam el, hogy hangsúlyozzam: a helyi közösségekben, illetve a község területén működő művelődési intézmények rendszerében — a sajátos tevékenységi formák révén — a művelődési otthon a szó legigazibb értelmében nem csupán közvetítője a művelődési értékeknek s az ezekbe foglalt nemes vagy kevésbé nemes célzatú közléseknek.

A hagyományos módon szervezett művelődési intézményekben, a színházban, moziban, múzeumban, képtárban, a hangversenyteremben — sőt még a könyvek társaságában is — az ember általában még mindig arra van utalva, hogy kisebb-nagyobb mértékben passzív szemlélőként fogadja be mások közlését. A művelődési otthon ez idő szerint éppen abban különbözik az egyéb művelődési intézményektől, hogy itt az ember — tevékenysége révén — kifejezésre juttathatja alkotóképességét még a műalkotások pusztá prezentálása esetén is, ami különben a hagyományos szervezettségű művelődési életben (a nézőtéren, a képtárban pl.) az értékek passzív befogadására korlátozódik csupán.

Szeretném ezúttal rendszerbe foglalni a művelődési otthon alapfunkcióját.

Első helyen a dolgozó művelődési öntevékenységet vagy, amint azt nálunk mondani szokás, az amatőrizmust említeném. Marx egy alkalommal arról írt, hogy eljön majd az idő, amikor az emberek kedvtelésből írni, festeni, zenélni fognak, noha erre nem készültek hivatásszerűen. De nem ezért említettem e tényezőt az első helyen, hanem azért, mert a dolgozónak a kultúra iránti aktív viszonya szocialista öngazgatású társadalmunk művelődési politikájának forradalmi vívmányai közé tartozik. A művelődési öntevékenységben pedig az ember alkotóképessége a legközvetlenebb módon jut kifejezésre.

A művelődési otthon tervezésekor tehát nem szabad magunkat ahhoz a régi sablonhoz tartanunk, amely szerint — e létesítmények régi, nagyteremközpontú funkciójához igazodva — az intézmény legfontosabb része a központi nagyterem, s ez a művelődési tevékenység szinte kizárólagos színhelye. A mai igényeknek olyan létesítmények felelnek meg, ahol az alkotók kisebb, húsz, negyven, hatvan, száz személyből álló csoportja tevékenykedhet. Az e téren szerzett eddigi tapasztalatok alapján az öt-hat, sőt tíz helyiségből álló létesítmények a legfunkcionálisabbak, bennük bonyolítható le az ún. kicsocportok tevékenysége — klubok, alosztályok,

társulatok — munkája. Az ily módon szervezett otthonok látogatottsága igen nagy, szinte megszakítás nélkül nyitva lehetnek, s a művelődési öntevékenységet kifejtő egyéneket tartós jelleggel csoportosíthatják.

Nem céloim ez alkalommal, hogy vázoljam, milyen nagy szerepe van a művelődési öntevékenységnek a közösségi szellem kialakításában és — különösen a vegyes nemzetiségű területeken — az együvé tartozás érzésének az elmélyítésében. Ezen a helyen csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy a művelődési élet — formai és tartalmi vonatkozásban egyaránt — mindig, minden korban és társadalomban (így természetesen társadalmunkban is) szorosan összefüggött a társadalmi élet formájával és tartalmával. Ha e korreláció megbomlik, válság áll be. A művelődési és a mindennapi élet formai-tartalmi megnyilvánulásai között fennálló szoros összefüggésről beszélve elsősorban azt a tényt kell szem előtt tartani, hogy szocialista öngazgatású társadalmunk napról napra fokozottabban igényli a kollektív tevékenységet. Maga az öngazgatás is kollektív cselekedet, ugyanúgy, mint az öngazgatású társadalomban élő egyének életének, életmódjának a megszervezése is, természetesen aktív egyének, szubjektumok teljes közreműködésével. Mindebből nyilvánvalóan adódik a tény, hogy öngazgatású társadalmunk művelődéspolitikájának a körvonalazásakor azokra a művelődési tevékenységekre kell helyezni a hangsúlyt, melyek filozófiai, szociológiai, de mindenekezlött társadalmi szempontból formailag és tartalmilag azonosak a mindennapi életmegnyilvánulásokkal, vagy legalább hasonlóak azokhoz. Kutatni kell tehát az olyan kollektív művelődési tevékenységi formák után, melyek a lehető legnagyobb mértékben igénylik az egyéni szerepvállalást, a szubjektum angazsáltóságát. Ilyen értelemben, társadalmi funkciója szempontjából, a művelődési öntevékenység a közösségi élet, az együvé tartozás nagy iskolája. Nyilvánvaló tehát, hogy nem a múlt iránti nosztalgiából fakadóan hangsúlyozzuk a művelődési öntevékenység szerepét a szocialista öngazgatású társadalomban, s az a következtetés is egyértelműen adódik, hogy a helyi közösségben és a társultmunka-szervezetekben működő művelődési intézmények rendszerében a művelődési otthonnak jut elsősorban az a szerep, hogy lehetőséget nyújtson e tevékenységi formák kialakításához.

A művelődési otthonok másik feladata, nézetünk szerint az, hogy kellő mértékben bemutassa szocialista társadalmunk és általában az egész emberiség művelődési értékeit. E funkcióról nem kell részletesen szólni, hiszen hagyományosnak, klasszikusnak mondható. Egy dolgot azonban semmiképpen sem szabad elfelednünk: a kulturális értékeket közvetítő hagyományos művelődési formákkal és intézményekkel szemben, mint például a színház, képtár, múzeum, mozi, a művelődési otthonnak az értékek befogadtatásán kívül még legalább két olyan fontos funkciója is van, amelyeket az objektum tervezésekor semmiképpen sem szabad szem elől téveszteni. Az egyik ezek közül az előkészítő funkció, vagyis a közönség felkészítése az alkotások befogadására. Más szóval: ezeknek

az intézményeknek nem csupán a hivatásos művelődési intézmények által létrehozott vagy ott tárolt értékeket kell közvetíteniük oly módon, ahogyan azt a klasszikus művelődési intézmények teszik, pl. nagytermi színházi előadások és hangversenyek, képzőművészeti, múzeumi gyűjtemény-, fényképkiallítás az erre alkalmas előcsarnokban stb. Ha ez így történne, akkor a művelődési otthon egyszerűen a hivatásos kultúrintézmények passzív nyúlványa lenne, olyan intézmény, amely — lényegesen más körülmények közepette — a professzionális intézmények által létrehozott értékeket prezentálja csupán. A művelődési otthonokban szorgalmazni kell azokat a tevékenységi formákat is, melyek révén a közönséget bevezethetjük a művelvészetbe, illetve amelyek tartosítják a szemléltében az észlelt értékeket. Nem jelenti ez természetesen azt, hogy a szakosított, modern művelődési intézmények nem járhatnának el ugyanígy, hiszen épp ezáltal tárulkozhatnak ki teljesebben. A művelődési otthonok tervezésekor és építésekör, különösképpen pedig a belső élet megszervezésekor ezeket a mozzanatokat a lehető legnagyobb mértékben szem előtt kell tartani.

Amennyiben a művelődési otthon saját keretében, átmenetileg, olyan funkciókat is ellát, amelyeket egyébként, más esetekben a szakosított művelődési intézmények végeznek (könyvtár, mozi, helytörténeti gyűjtemény stb.), úgy az épület megtervezésekor (és működésének megszervezésekor) az ide vonatkozó szabványokat kell alkalmazni. Még a tervezés során alaposan szemügyre kell venni, mikor milyen rendeltetésnek kell, hogy eleget tegyen a létesítmény, továbbá hogy a feladatok végzését önállóan vállalja-e, vagy pedig valamelyik megfelelő, legközelebbi hivatásos intézménnyel együttműködve (könyvtár, képtár, múzeum, mozi vagy filmforgalmazó stb.). Ez esetben a döntő tényező a település jellege, a művelődési igények összessége és minősége, továbbá, természetesen a település, illetve a község vagy a tágabb környezet területén működő művelődési intézmények elhelyezkedése, jellege és hatósugara.

Még valamiről szólni kell ezzel kapcsolatban. Az egyes helyiségek megtervezésekor törekedni kell a típustervezésre, tekintettel a hivatásos művelődési intézmények esetleges vendégszereplésére is. Ez különösen vonatkozik a színpad, a megvilágítás, a kiállítási tér és hasonló esetekre.

A művelődési otthon harmadik funkcióját nem szükséges különösebb módon részletezni. Arról van szó ugyanis, hogy a mindennapi tevékenység keretében a művelődési otthon betöltheti a hivatásos művelődési intézmények egy-egy feladatkörét is. Példa erre az az eset, amikor a művelődési otthon keretében működik könyvtár, mozi, képtár, helytörténeti múzeum stb.

A művelődési otthon negyedik feladata a szórakoztatás megszervezése. A fentebb említett tevékenységi formák közül egyik-másik szintén a kulturális szórakozáshoz tartozik, de ez korántsem jelenti azt, hogy ezzel kimerítettük a szórakoztatás, különösen pedig a fiatalok szórakoztatásának minden lehetőségét. A művelődési otthonoknak lehetőséget kell nyújtani

taniuk a sokrétű szórakozásra. Tegyük azonban ehhez mindjárt hozzá, hogy volt időszak, amikor az otthonok, illetve az ott foglalkoztatott néhány művelődésügyi dolgozó kizárólag e területre próbálta irányítani a művelődési otthonok tevékenységét, méghozzá a legkönnyebb műfajokat művelték, mivel — állítólag — a közönség ezt kedveli leginkább. A liberális elhajlások kora volt ez, amikor a művelődés területéről ki akarták rekeszteni az eszmeiséget, s amikor ezeknek az intézményeknek a feladatát a pusztá szórakoztatásban látták. Ebben az időszakban a művelődési intézmények tevékenysége a könnyű, kétes esztétikai értékű filmek bemutatásában s a népies műzene művelőinek a tömeges vendégszerempeltetésében merült ki. Ezek az előadások gyakran az ízléstelenség határát súrolták, s nem egy esetben az alantas indulatokat szították. Azóta a helyzet e tekintetben megváltozott, s lényegesen módosult ezeknek az intézményeknek a társadalmi és művelődési szerepvállalása.

Egyes szakemberek még egy feladatkört külön kihangsúlyoznak: az ún. népművelői tevékenységet, ami a szélesebb néprétegek oktatását és társadalmi-politikai képzését, előadások szervezését, a tudományok és a művészetek népszerűsítését foglalja magában.

Kétségtelen, hogy mindez jelentős helyet foglal el a művelődési otthonok ténykedésében. Meg kell azonban mindjárt jegyezni, hogy itt nem önálló tevékenységi formáról van szó, hanem olyanról, amely lényegében a felsorolt alaptevékenységek valamelyikéhez tartozik. A tudományos és a művészeti értékek népszerűsítését általában egy-egy alosztály vagy klub végzi saját keretében, a társadalmi-politikai képzés és a tájékoztatás pedig általában a helyi közösség társadalmi otthonának az elsődleges feladata, s e tevékenységi formával csak ritkán foglalkozik külön katedra vagy tribün. Bizonyos mértékig önálló tevékenységnek számíthatjuk a felnőttképzést, ha a művelődési otthon ezáltal kiegészíti az általános iskolának és a munkásegyletemnek a társadalmi-politikai képzés terén végzett munkáját.

Ezt az aktivitást azonban mindenképpen méltányolni kell, attól függetlenül, hogy a tudományos és a művészeti értékek népszerűsítését a művelődési otthon önálló tevékenység formájában végzi-e, külön katedrák, tribünök keretében, vagy pedig a már meglévő klubok és alosztályok végeznek ilyen jellegű tevékenységet — esetleg a nép- vagy munkásegyletemekkel, illetve a politikai iskolákkal és egyéb központokkal együttműködve.

A művelődési otthonoknak a kultúrpolitikában betöltött kivételes szerepéből kiindulva egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a különféle társadalmi-politikai aktivitások révén oda kell hatni, hogy minden helyi közösségnek legyen saját művelődési otthona. Ez elfogadott irányelv a Szerb SZK területén, a Szlovén SZK-ban jelentős eredményeket is érték már el e téren. A Horvát SZK-ban is vannak ilyen irányú törekvések, noha ott sok esetben társadalmi otthonról beszélnek. Ismeretes például,

hogy Pulának mind a 12 helyi közösségében működik ilyen intézmény, Varaždinban pedig a társultmunka-szervezetekkel együttműködve hoznak létre ilyen központokat.

Vajdaság mintegy 500 helyi közösségében jelenleg 217 művelődési otthon, illetve központ működik. Ez az ország ilyen jellegű intézményeinek 43 százalékát teszi ki. Csupán az elmúlt négy évben 25 művelődési otthon létesült Vajdaságban. Az otthonok rendezvényeit — a próbákat, üléseket, vitaesteket és a szórakoztató jellegű esztrádműsorokat nem számítva — az elmúlt idényben mintegy 3,5 millió ember tekintette meg, túlnyomórészt fiatalok. VSZAT Képviseletéből ezekből az eredményekből kiindulva hozta meg A kultúra öngazgatási alapokon való továbbfejlesztéséről szóló határozatát, melynek értelmében 1985-ig minden helyi közösségben létesíteni kell művelődési otthont.

Ezek az országszerte észlelhető törekvések egyértelműen arra utalnak, hogy folyamatban van a művelődési otthonok társadalmi és művelődési funkciójának az újraértékelése, s ily módon ezek az intézmények fokozatosan a helyi közösségek művelődési életének a gyújtópontjába kerülnek. A helyi közösség ugyanis — az alkotmányban meghatározott elvekkel összhangban — csak akkor tudja betölteni szerepét, ha van olyan művelődési központja, amely révén társadalmi, politikai és eszmei hatást tud gyakorolni.

Végső fokon nem is lényeges túlságosan, hogy hogyan nevezzük ezt a központot, művelődési otthonnak, a művelődési egyesület otthonának, a helyi közösség társadalmi otthonának, ifjúsági otthonnak vagy más egyebnek. A lényeges kérdés az, hogy valóra tudják-e váltani ezek az intézmények a szocialista öngazgatású társadalmunk művelődéspolitikájából eredő feladatokat. Természetesen megtörténik, hogy ezek az általában művelődési otthonoknak nevezett intézmények esetenként sajátos feladatok megoldásán tevékenykednek, lényegében azonban mindig a helyi közösség kulturális-művészeti aktivitásának a középpontjában állnak.

A „Minden helyi közösségnek művelődési otthont” jelszó alatt folyó akció célja tehát végső soron az, hogy olyan központokat hozzunk létre, amelyek nemcsak sugározzák a műveltséget, hanem a dolgozók mindennapi életének a szerves részévé válnak. Nem túlbuzgóságról, fanatikus népművelésről van szó ez esetben, hiszen e törekvéseket reális igények hívták életre, nevezetesen az, hogy minden helységben, minden lakott területen, minden helyi közösségben léteznie kell egy olyan központnak, amely alkalmas a kollektív vállalkozások kivitelezésére, valamint arra, hogy művelődési, társadalmi és politikai aktivitásra ösztönözze a dolgozókat és a polgárokat.

A fentebb vázoltakból azonban nem következik az, hogy a társultmunka-szervezetek, különösen a nagyobbak, nem létesíthetnek művelődési otthonokat. Öngazgatási társadalmunk jellegéből fakad, hogy a dolgozó személyisége és a közös szükségletek a munkahelyen, tehát a társult mun-

ka szervezetében és a lakhelyen, tehát a helyi közösségben jutnak kifejezésre. Megfontolás dolga és a tevékenység célszerű megszervezésétől függ, hogy a munkahelyen, a munkaszervezetben, vagy pedig a dolgozók és polgárok társadalmi-politikai tömörülésének a színhelyén, a helyi közösségben hozzák-e létre ezt az intézményt. A lényeges az, hogy létrehozzák, akár művelődési, akár társadalmi vagy ifjúsági otthonnak, akár a művelődési egyesületek otthonának is nevezzük őket. Hiszen a cél nem magának az intézménynek a létrehozása (nem is tekintjük őket tulajdonképpen intézményeknek a szó klasszikus értelmében), hanem egy olyan központ létesítése, ahol a dolgozó kifejezésre juttathatja alkotóképességét, teljes kreativitását. Mert csakis ily módon lehetséges az osztálytársadalom örökségének és a fogyasztói társadalom férckultúra-kényszerének túlhaladása, melynek fő célja a kultúra szubjektumának, az embernek kívülről való irányítása.